

Vila Tugendhat – instalovaná památka moderní architektury

Iveta ČERNÁ; Lucie VALDHANSOVÁ

ANOTACE: Cesta k obnově vily Tugendhat a jejímu zpřístupnění jako instalované památky moderní architektury trvala více jak čtyřicet let. Poprvé o tomto využití brněnského rodinného domu uvažoval již František Kalivoda v 60. letech minulého století, dokonce to bylo i přáním zadavatelky stavby Greta Tugendhatové. Fakticky (i když ne ve zcela ideální podobě) se tak stalo až roku 1994. Dlouholetý záměr navrátit památku do její podoby po dokončení v roce 1930, odstranit tak nevhodné zásahy z období 2. světové války a z druhé poloviny 20. století a představit rodinný dům tak, jak jej navrhl německý architekt Ludwig Mies van der Rohe pro manžele Greta a Fritze Tugendhatovy, byl zcela naplněn až 29. února 2012.¹

Jedinečnost brněnské vily spočívá v její formální architektonické čistotě, zasazení do přírodního rámce a vzájemném prolínání prostor, ale i v technickém a konstrukčním řešení a užití ušlechtilých materiálů.

Vila Tugendhat je nejen ikonickou stavbou v kontextu brněnské moderní architektury i v rámci oeuvre Miese van der Rohe. Německý historik architektury a specialista na dílo posledního ředitele Bauhausu Wolf Tegethoff ji považuje vedle domu pro Frederica Robieho v Chicagu od Franka Lloyda Wrighta, vídeňské vily Steiner Adolfa Loose a vily Savoye postavené podle plánů Le Corbusiera za klíčovou stavbu moderní architektury.² O okolnostech vzniku vily Tugendhat, jejím architektonickém tvarosloví i prostorových ideách existuje celá řada textů z per domácích i zahraničních odborníků a jsou snad všeobecně známé.³ Rekapitulujeme tedy jen důležité momenty na cestě od rezidenčního domu k instalované památce moderní architektury. Návrh vily koncipované ve smyslu celistvé umělecké symbiózy – Gesamtkunstwerku – na kterém se s Miesem van der Rohe podíleli i jeho spolupracovníci Hermann John Hagemann, Sergius Ruegenberg a Lilly Reichová, vznikl od architekta první návštěvy v Brně v roce 1928. Jeho nedílnou součástí byla také zahrada, na jejíž koncepci se podílela brněnská zahradní architektka Markéta Roderová-Müllerová.⁴ Architekt netradičně (a poprvé na světě) užil při stavbě privátního domu z velké části přiznanou ocelovou nosnou konstrukci v podobě subtilních sloupů na půdorysu kříže. Pro rodinný dům unikátní je také technické řešení objektu, např. teplovzdušného vytápění hlavního obytného prostoru či elektrického spouštění velkoplošných oken. Ocel, sklo, beton a travertin charakterizují exteriér stavby zcela minimalistických tvarů, v interiéru jsou naopak užity velmi vzácné materiály v podobě velkých onyxových tabulí, vytěžených v severním Maroku, či dýh z exotických dřevin – palisandru,



1

zebrana a makasarského ebenu – pocházejících z jihovýchodní Asie. Vestavěný nábytek podle architektonických návrhů vyrobila brněnská firma Standard bytová společnost Jana Vaňka.⁵ Volný mobiliář jako křesla, stolky a židle navrhl Mies van der Rohe společně s Lilly Reichovou, v některých případech exkluzivně pro vilu Tugendhat.⁶

■ Poznámky

1 Více k historii i obnově vily především: Iveta Černá – Dagmar Černoušková (eds.), *Mies v Brně. Vila Tugendhat*, Brno 2012. Případně v druhém, rozšířeném vydání publikace, které vychází v roce 2017.

2 Wolf Tegethoff, *Mies van der Rohe: Die Villen und Landhausprojekte*, Krefeld – Essen 1981, zvl. s. 90–98.

3 Takřka kompletní výčet literatury věnovaný vile Tugendhat lze nalézt ve výběru z literatury, in: Černá – Černoušková (pozn. 1.), s. 280–283.

4 Dominuje jí estetika zdůrazněné prázdnoty v podobě travnaté louky s několika soliterními stromy a sítí cest, „vytčených“ na pozemku již v 19. století. Více k tématu

Obr. 1. Brno, Vila Tugendhat, zahradní průčelí vily. Foto: Rudolf de Sandalo, 30. léta 20. století. Muzeum města Brna.

např. Přemysl Krejčířík – Kamila Krejčíříková, *Zahrada – přírodní rámec stavby*, in: Černá – Černoušková (pozn. 1.), s. 96–113.

5 Více k tématu: Jindřich Chatrný (ed.), *Jan Vaněk 1891–1962. Civilizované bydlení pro každého*, Brno 2008. Jen o něco dříve vyrobila tato firma i zařízení pro Loosovu vilu Müllerových v Praze.

6 Christiane Lange, *Ludwig Mies van der Rohe und Lilly Reich. Möbel und Räume*, Bonn 2006; Mathias Winkler, *Ludwig Mies van der Rohes Barcelona-Sessel und das Berliner Metallgewerbe Jos. Müller. Anmerkungen aus der restauratorsicher Sicht*, in: Rudolf Fischer – Wolf Tegethoff (eds.), *Modern Wohnen. Möbeldesign und Wohnkultur der Moderne*, Berlin 2016, s. 241–350; nebo Bernd Dicke, *Tabula Rasa. Bemerkungen zu Mies van der Rohes Tisch MR 150*, in: *Ibidem*, s. 351–362. Kompletnímu soupisu a problematice nábytku Miese van der Rohe je věnován dlouholetý výzkum *Kommentiertes Werkverzeichnis der Möbel und Möbelentwürfe Ludwig Mies van der Rohes*



2

Obr. 2. Brno, Vila Tugendhat, hlavní obytný prostor, zahradní průčelí vily. Foto: Rudolf de Sandalo, 30. léta 20. století. Muzeum města Brna.

Brněnský dům Miese van der Rohe, dokončený roku 1930, je opravdu mimořádným zjevem, a to i v konkurenci velkého počtu vysoce kvalitních současných staveb vzkvétající moravské metropole. Jeho přijetí však nebylo od začátku jednoznačně pozitivní, česká odborná veřejnost jej nejprve záměrně ignorovala a později kritizovala.⁷ Poprvé byl publikován v zahraničním, německém odborném časopise *Die Form*,⁸ včetně výpovědí samotných stavebníků.⁹ Tato skutečnost ilustruje mimo jiné i vztah zadavatelů k vlastnímu domu i jeho architektovi – vzájemné porozumění bylo jedním ze zásadních faktorů ovlivňujících výslednou podobu stavby. K mezinárodnímu věhlasu vily přispěli kurátoři Henry-Russel Hitchcock a Philip Johnson, když ji zařadili vedle dalších světově významných staveb moderní architektury na putovní výstavu *The International Style*, jež byla otevřena 10. února 1932 v Muzeu moderního umění v New Yorku. Fotografie uličního průčelí vily od Rudolfa de Sandala se objevila také na přebalu stejnojmenné knihy.¹⁰ Podobu vily po jejím dokončení známe nejen ze snímků brněnského fotografického ateliéru de Sandalo, ale i z privátních momentek Fritze Tugendhata, dokumentujících život v domě po oněch osm let, než jej byla rodina nucena v první polovině roku 1938 opustit před hrožícími nacistickými pogromy.¹¹ Vilu zabavilo již počátkem října 1939 gestapo a hrozi-

la jí radikální přestavba či dokonce demolice. V této době se z ní ztratila řada původního vybavení včetně makasarové přičky vymezující jídelní kout.¹² V roce 1942 se dům stal majetkem Říše, novým nájemcem pak od června 1943 obchodní ředitel zbrojařské fabriky Klöckner-Flugmotoren Walter Messerschmidt, který vile navrhl naposledy její funkci rodinného domu. Devastující byly pro vilu především události konce světového válečného konfliktu. Nepoškodilo ji ani tak bombardování spojenci, ale především příchod Rudé armády, která se nejen k architektuře chovala nevybíravě.¹³ Rozsah škod popisuje Protokol o stavu domu z léta 1945, který podobně jako očití svědkové hovoří o ustájení koní a rozdělávání otevřených ohňů přímo v interiérech vily.¹⁴ Národní správa škody nahlásila Stavební skupině pro okamžitá opatření v Brně, jejich opravou byl pověřen brněnský stavitel Albín Hofírek¹⁵ a zasloužila se o ně také Karla Hladká, která od 1. 8. 1945 za ne zcela jasných okolností vilu převzala a zřídila v ní soukromou taneční školu, respektive „Ústav tělesné kultury Karly Hladké“. Rodina Tugendhatova s návratem do Brna původně počítala, jak dokládá mimo jiné žádost o zachování československého občanství z 26. října 1945 a o navrácení nemovitého majetku z roku 1947,¹⁶ jejich záměr navrátit se do Československa však zhatil politický převrat v únoru 1948. Poválečné, především záchranné stavební zásahy do tělesa vily nebyly nijak výrazné, kromě barevně akcentované nové xylolitové podlahy hlavního obytného prostoru, který se na třicet let proměnil v tělocvičnu. Taneční

škola kvůli svému soukromému charakteru byla sice nucena k 30. 8. 1950 vilu opustit, ale dům přešel do vlastnictví československého státu, který jej v říjnu 1950 přidal Státnímu ústavu léčebného tělocviku, takže funkční využití domu zůstalo zachováno. V roce 1955 dostala vilu do správy nedaleká Dětská nemocnice, jež v ní zřídila rehabilitační oddělení pro děti s vadami páteře, provozované až do roku 1979. Nový lékař-

■ Poznámky

na Zentralinstitut für Kunstgeschichte v Mnichově. Viz: <http://www.zikg.eu/projekte/projekte-zi/mvdr>, vyhledáno 31. 8. 2016.

7 Teoretici i praktici tehdejší architektonické scény se zabývali otázkami minimálního typizovaného bydlení a vilu považovali za příliš okázalou. Viz např. Jaromír Krejcar, *Hygienu bytu, Žijeme II*, 1932–33, s. 132–134. K problematice obšírněji: Vladimír Šlapeta, *Vila Tugendhat – geneze a ohlas / Villa Tugendhat – Its Genesis and Reflection*, *Piranesi XXXIII*, 2014, č. 5, s. 6–15.

8 Diskuse se odehrávala především v odborném časopise *Die Form*. Walter Riezler, *Das Haus Tugendhat in Brünn*, *Die Form VI*, 1931, s. 321–332; Justus Bieber, *Kann man im Haus Tugendhat wohnen?*, *Die Form VI*, 1931, s. 392–393.

9 Grete Tugendhat – Fritz Tugendhat, *Die Bewohner des Hauses Tugendhat äussern sich*, *Die Form VI*, 1931, s. 437–438.

10 Henry-Russel Hitchcock – Philip Johnson, *The International Style, architecture since 1922* (kat. výst.), New York 1932. Philip Johnson pak od 16. září do 23. listopadu 1947 v Muzeu moderního umění v New Yorku připravil samostatnou výstavu architekta Miese van der Rohe, jejíž nedílnou součástí byla i prezentace brněnské vily.

11 Rodině se podařilo utéci nejprve do Švýcarska a o tři léta později do Venezuely, s sebou si vzali kromě osobních věcí i část nábytku, několik původních kusů tedy dodnes vlastní potomci stavebníků.

12 Louis Schöberth, *Zum Hause Tugendhat: Wirkung gegen die Zeit. Unzerstörbare Meisterschaft bestätigt durch einen Raum*, *Baukunst und Werkform I*, 1949, č. 3, s. 16–21, zvl. s. 17.

13 Viz výpověď paní Vlasty Hvozdecké, která mluví o ustájení koní v hlavním obytném prostoru. Podobně také protokol o stavbě vily – viz Iveta Černá – Dagmar Černoušková, *Další osudy domu a jeho stavitelů*, in: Černá – Černoušková (pozn. 1), s. 128.

14 Zdeněk Kudělka – Lenka Kudělková, *Nové poznatky o vile Tugendhat*, *57. bulletin Moravské galerie v Brně*, 2001, s. 92–98.

15 Opravy byly jen nejnutnějšího charakteru. Velkoplošná zasklení zlikvidovaná nedalekým pádem bomby nahradila menší pole zasklení. Výraznou estetickou změnou byla nutná výměna sovětskými vojáky zničeného bílého korkového linolea za červený xylolit.

16 Vyhledaná Lenkou Likavčanovou (Archiv města Brna) a poprvé publikovaná Černá – Černoušková (pozn. 13), s. 130 a přepis s. 131–132.



3

Obr. 3. Brno, Vila Tugendhat, vyučování v pokoji chlapců. Foto: Miloš Budík, 1959.



4

Obr. 4. Brno, Vila Tugendhat, hlavní obytný prostor. Foto: Peter Zerweck, 1969.

ský provoz si žádal nutné stavební úpravy, které proměnily původní rodinný dům ve zdravotní středisko. V horním obytném patře, v ložnicích Tugendhatových, vznikly ordinace lékařů, v dětských pokojích pak učebny s lehátky pro děti, hlavní obytný prostor zůstal nadále tělocvičnou a do technického podlaží byly situovány šatny.

Na nevhodné stavební úpravy i využití objektu poukazovala dlouhodobě řada odborníků, mezi nimiž sehrál zásadní roli brněnský architekt František Kalivoda. Ten počátkem 60. let inicioval diskusi o rekonstrukci a smysluplném využití architektonického díla světového významu. Poprvé také vyslovil myšlenku, že by se vila Tugendhat mohla stát „jako nemovitá kulturní památka jediným exponátem moderní architektury v Československé socialistické republice“.¹⁷ Stejného názoru byla i zadavatelka vily Greta Tugendhatová.¹⁸ Zaslouhou Františka Kalivody a dalších architektů a díky celosvětové odborné recepci mezinárodního stylu bylo roku 1963 docíleno zapsání vily na seznam nemovitých kulturních památek.¹⁹ Tím však Kalivodovy aktivity neutichly – naopak. Aby zdůraznil význam brněnské vily nejen v lokálním kontextu, nýbrž i v rámci celého oeuvre jejího architekta, potažmo moderní světové architektury, uspořádal v brněnském Domě umění výstavu *Ludwig Mies van der Rohe, tvůrce vily Tugendhat* (20. 12. 1968 – 26. 1. 1969).²⁰ V jejím rámci se dne 17. 1. 1969 konal „přednáškový večer s barevnými diapositivy“, na kterém promluvil vedle osobností brněnské meziválečné architektury Bohuslava Fuchse a Františka Kalivody a památkáře architekta Jiřího Grabmüllera

i prominentní mezinárodní hosté – architekt Dirk Lohan (vnuk Miese van der Rohe a vedoucí jeho ateliéru v Chicagu) a Greta Tugendhatová.²¹ Právě přednáška původní majitelky vily se stala jedním z důležitých pramenů pro detailní poznání Miesova záměru, ale i nedokonalostí, se kterými se museli vyrovnávat nejen stavebníci, nýbrž i restaurátoři v následujících letech.²² Kalivodovo snažení nebylo jen teoretické,²³ památkovou obnovu vily plánoval velmi realisticky. Vedl rozhovory s Miesovými chicagskými ateliéry (které přislíbily rehabilitaci vily provést) nebo se spoluautorkou návrhu zahrady Markétou (Grete) Roderovou-Müllerovou.²⁴ Zároveň se v letech 1969–1970 podařilo zajistit geodetické zaměření objektu s detailním zakreslením řady prvků včetně zařízení předmětů.²⁵ Avšak nástup normalizační politiky a úmrtí hlavních protagonistů – Ludwig Mies van der Rohe zemřel 17. srpna 1969, Greta Tugendhatová tragicky zahynula 10. prosince 1970 a František Kalivoda zemřel 19. května 1971 – přípravy realizace památkové obnovy výrazně zpomalily a nakonec zcela zastavily.

Vila dále chátrala a vinou nevhodného využití a nedostatečné údržby byla na konci 70. let v tak špatném stavu, že ji musela opustit i Dětská nemocnice, která získala pro rehabilitační účely nové prostory. Roku 1980 byl objekt na Černopolní ulici č. 45 převeden ze státního

■ Poznámky

17 Viz: Dagmar Černoušková – Jindřich Chatrný, Architekt František Kalivoda a „kauza“ vila Tugendhat (několik poznámek), *Prostor Zlín* XIV/4, 2007, s. 36–43; Dagmar Černoušková – Jindřich Chatrný – Jitka Pernesová (eds.), *Grete Tugendhat. František Kalivoda. Brno 1968–1969*, Brno 2013, cit. s. 27.

18 Viz dopis z 11. 11. 1967 z archivu Františka Kalivody, Muzeum města Brna.

19 Zapsání památky napomohla jednak celosvětová vlna zájmu o meziválečnou architekturu (vyvolaná nejen pověstným třicetiletým odstupem), ale také regionální události, např. roku 1962 založení Oddělení dějin architektury v rámci Muzea města Brna, jehož prvním vedoucím se stal Iloš Chronek, který pro sbírku získal i původní plány vily Tugendhat, a to z archivu zaniklé firmy bratří Eislerů.

20 Výstavu připravenou v Chicagu a západním Berlíně se Františku Kalivodovi podařilo získat i do Brna, pomohly mu k tomu jeho osobní mezinárodní vazby (byl členem CIAM i CIRPAC). Po brněnské repríze putovala expozice do Stuttgartu a dalších měst. Viz: Černoušková – Chatrný – Pernesová (pozn. 17), s. 6.

21 Greta Tugendhatová do Brna zavítala podruhé od své emigrace v roce 1938. Poprvé tomu bylo již roku 1967 právě na pozvání Františka Kalivody. Viz Ibidem.

22 Poprvé byla přednáška publikována: Grete Tugendhat, Zum Bau des Hauses Tugendhat (leicht gekürzte Fassung des Brünner Vortrags vom Januar 1969), *Bauwelt* LX, 1969, s. 1246–1247. Česky: Černoušková – Chatrný – Pernesová (pozn. 17), s. 10–13.

23 František Kalivoda, Otázka brněnské vily Tugendhat je vyřešena, *Architektura ČSSR* XXVIII, 1969, s. 235–241; Idem, Haus Tugendhat: gestern–heute–morgen, *Bauwelt* LX, 1969, s. 1248–1249; Idem, Vila Tugendhat v Brně – příklad restituace díla moderní architektury, in: *Ochrana památek moderní architektury*. Sborník referátů přednesených na celostátní vědecké konferenci v Brně, březen 1970, Brno 1972, s. 47–49.

24 V říjnu až listopadu roku 1970 za přispění Markéty Roderové-Müllerové byla zahrada poprvé od 30. let odborně upravována. Velmi cenné informace o původní podobě zahrady (částečně zničené sovětskými vojáky ke konci 2. světové války a dřevními nálety a nevhodnými úpravami v dalších letech) přináší záznam z jednání Františka Kalivody s Markétou Roderovou-Müllerovou. Viz: NPÚ, ÚOP v Brně, spisový archiv, složka Černopolní 45 – vila Tugendhat.

25 Provedlo je družstvo Geodeta v Praze. Uloženo v NPÚ, ÚOP v Brně a Studijním a dokumentačním centru – Vila Tugendhat (SDC-VT).



5

Obr. 5. Brno, Vila Tugendhat, Greta Tugendhatová a Jan Dvořák v roce 1969. Archiv Jana Dvořáka, SDC-VT.

Obr. 6. Brno, Vila Tugendhat, uliční průčelí, 20. října 1980. Foto: Jitka Kučerová. Sběrka fotografií. Archiv města Brna.



6

řada památek moderní architektury i v západní Evropě, mimo jiné také Miesem navržené sídliště Weissenhof ve Stuttgartu.³⁵ Problematika rekonstrukce či konverze památek tohoto období byla hojně diskutována.³⁶

■ Poznámky

26 Neutuchající byl i zájem zahraniční odborné veřejnosti, vile se věnoval také světově uznávaný Christian Norberg-Schulz, *Casa Tugendhat House*, Řím 1984.

27 Viz: Dagmar Černoušková – Josef Janeček – Karel Ksandr – Pavel Zahradník, *Nové poznatky ke stavební historii vily Tugendhat a k její obnově a rekonstrukci v letech 1981–1985*, *Průzkumy památek* XV, 2008, s. 89–126; Dagmar Černoušková – Iveta Černá (eds.), *Vila Tugendhat. 1980–1985*, Brno 2015; či videodokument s Josefem Němcem na <http://www.tugendhat.eu/archiv-obrazu-a-zvuku/sberny-video-dokument-josef-nemec.html>, vyhledáno 4. 9. 2016.

28 Duben 1981 – duben 1982. SÚRPMO mělo také na krátkou dobu přímo ve vile zřízeno detašované pracoviště.

29 Podmínkou rekonstrukce bylo, že všechno zařízení musí pocházet z Československa, nebyla proto poptána ani firma Knoll pro výrobu kovového nábytku, ani Deutsche Linoleum Werke pro podlahovou krytinu hlavního obytného prostoru. Nacházely se jiné, tuzemské (ne zcela ideální) způsoby řešení. Jediná výjimka mezinárodního importu byla ebenová dýha pro jídelní kout, kterou zajistil Podnik zahraničního obchodu, ačkoli ne přesně podle požadavku architektů. Ten však nebyl respektován ani v případě kulatého stolu jídelny. Hlavní obytný prostor byl vybaven soudobým (nutno dodat velmi kvalitním) kovovým nábytkem z katalogu slovenské firmy Kodreta Myjava.

30 Např. byly bez vědomí SÚRPMO odstraněny všechny zařizovací předměty koupelen i původní radiátorová tělesa.

31 Neprovedl se stavebněhistorický průzkum ani nové zaměření stavby – vycházelo se ze zaměření z roku 1969, které provedlo družstvo Geodeta v Praze. Uloženo v NPÚ, ÚOP v Brně a SDC-VT.

32 Například v případě zachování ocelových rámců dveří obytného patra „namluvili“ architekti úředníkům, že se do původních rámců vejde dvojité sklo, a na jednoduché za-

sklení při kolaudaci nikdo nepoukázal. Podobný osud měla v roce 1981 ještě kompletně dochovaná kotelna i koksovna. Nejvíce diskutovanou otázkou rekonstrukce byla likvidace původního zasklení spouštěcího okna proti onyxové stěně, které se zachovalo i přes bombardování za 2. světové války. Projekt je chtěl jasně zachovat, investor však vydal rozkaz je rozbít, aby bylo v souladu s dvoudílným zasklením ve zbytku stavby.

33 Probíhající rekonstrukce byla již v roce 1986 zmíněna na stránkách časopisu *Domus*. Viz: Jan Sapák, Ludwig Mies van der Rohe. *Villa Tugendhat*, Brno, *Domus* č. 628, 1986, s. 25–37. A o rok později ji poměrně pozitivně zhodnotil Jan Sedlák: Jan Sedlák, *K rekonstrukci vily Tugendhat v Brně*, *Památky a příroda* XII, 1987, s. 261–270. Veřejnosti byla představena krátkou výstavou v Domě umění (27. 2. – 8. 3. 1986) *Ludwig Mies van der Rohe: vila Tugendhat v Brně u příležitosti stého výročí architektova narození*. Výstavu připravili architekti Olga a Jaroslav Drápalovi ve spolupráci s vedoucím Oddělení architektury a urbanismu Muzea města Brna Ilošem Chronkem.

34 Porevoluční hlasy v 90. letech byly k tzv. první obnově velmi kritické. Pozitivní vnímání celé akce a její význam pro záchranu památky poprvé ocenil až vedoucí autor stavebněhistorického průzkumu v roce 2001 Karel Ksandr. Dále pak Černoušková – Janeček – Ksandr – Zahradník (pozn. 27); Josef Janeček, *Obnova a rekonstrukce vily v letech 1981–1985*, in: Iveta Černá – Ivo Hammer (eds.), *Materiality*, Brno 2008, s. 154–162; Josef Němec – Josef Janeček – Jarmila Kutějová – Dagmar Černoušková, *Obnova a rekonstrukce vily v letech 1981–1985*, in: Černá – Černoušková (pozn. 1), s. 152–161; Karel Ksandr, *Müllerova vila versus vila Tugendhatova – srovnání památkových obnov dvou modernistických objektů* (diplomní práce), Ústav pro dějiny umění FF UK, Praha 2014. A naposledy Černoušková – Černá (pozn. 27).

35 Rekonstrukce sídliště probíhala od roku 1981 ve třech etapách, ukončena byla v roce 1987 a opraveno bylo všech 11 původních domů.

36 Viz např. Hartwig Schmidt, *Denkmalpflege und moderne Architektur. Zwischen Pinselrenovierung und Rekonstruktion*, in: *Restaura* 2, 1998, sv. 104, s. 114–119.



7



8

Vila Tugendhat se od poloviny 80. let stala mimo jiné i jevištěm mnohých politických jednání, a to i v době porevoluční, kdy zde tehdejší ministerští předsedové rokovali o rozdělení Československa; jejich setkání vyvrcholilo podpisem bilaterální smlouvy dne 26. srpna 1992.

Teprve v roce 1993 rozhodla rada města Brna o kulturním využití vily. Přispěla k tomu také více než dvacet let neutuchající snaha domácích i zahraničních odborníků o zpřístupnění vily veřejnosti.³⁷ Již roku 1991 byla na kongresu ve Washingtonu iniciována rezoluce American Institute of Architects W-R pod názvem „Continued Restoration of the Villa Tugendhat“. S politickým převratem a nově nabytou svobodou se otevřely i u nás možnosti angažovanosti občanské společnosti; této příležitosti se chopili i Jiří Adam, Jan Otava a Jindřich Škrabal, kteří v roce 1993 spoluzaložili Fond vily Tugendhat, jehož prvním předsedou byl zvolen Jan Dvořák.³⁸ Hlavním cílem fondu bylo získat prostředky na rekonstrukci vily a její zpřístupnění veřejnosti. Podobné mety si vytýčil také v Londýně založený spolek Friends of Tugendhat.³⁹ Stejný záměr měl také vlastník památky – město Brno. Realizoval jej prostřednictvím nového správce objektu, Muzea města Brna, kterému byla vila svěřena do péče k 1. 7. 1994⁴⁰ a jež ji zpřístupnilo veřejnosti jako instalovanou památku moderní architektury – *první v České republice* –, avšak pouze v nepravidelném režimu a bez výrazných úprav historické vrstvy 80. let. Vila, jež byla v následujícím roce prohlášena národní kulturní památkou, tak získala charakter muzejní instituce. Zároveň město díky neutuchajícím snahám zdejších odborníků a naléhání členů Fondu vily Tugendhat konečně vyčlenilo finanční prostředky na úpravu hlavního obytného prostoru vily, a to podle projektu architektů Jana Dvořáka a Petera Lizoně.⁴¹ Do interiéru byly instalovány repliky původního nábytku⁴² a také

bronzová kopie Lehbruckova torza.⁴³ Slavnostní otevření nově zrekonstruovaného hlavního obytného prostoru se konalo 27. března 1996 za účasti řady osobností.⁴⁴ Tato akce měla být prvním krokem k celkové obnově vily, po níž volala řada domácích i zahraničních odborníků. Mimo jiné k nim patřil také přední specialista na tvorbu Mies van der Rohe Wolf Tegethoff, který v roce 1997 prováděl ve vile řadu průzkumů⁴⁵ a o rok později společně s Danielou Hammer-Tugendhat zorganizoval v prostorách Zentralinstitut für Kunstgeschichte v Mnichově (2. 10. – 22. 11. 1998) první zahraniční monografickou výstavu věnovanou Miesově brněnské realizaci, doplněnou obsáhlým výstavním katalogem.⁴⁶

Zásadní impuls do poněkud komplikované a mnohdy nejasné mezinárodní diskuse⁴⁷ vnesla v roce 1999 založená brněnská Nadace vily Tugendhat,⁴⁸ která uspořádala v únoru 2000 v Domě umění města Brna mezinárodní sympozium *Vila Tugendhat – význam, rekonstrukce, budoucnost*, kam pozvala zainteresované strany a řadu zahraničních specialistů na dílo Mies van der Rohe⁴⁹ a znovu tak aktivizovala majitele památky – město – ke krokům vedoucím k restauraci vily.

Tomuto aktu předcházel další, tentokrát zevrubný víceoborový stavebněhistorický průzkum

■ Poznámky

37 Jan Sapák (pozn. 33); Idem, *Das Alltagsleben in der Villa Tugendhat*, *Werk, Bauen + Wohnen* LXXV, 1988, č. 12, s. 15–23; Idem, *Das Haus Tugendhat in Brunn*, *Bauforum* XXII, 1989, s. 13–25.

38 Členy spolku byli dále např. Peter Lizon, Ivan Ruller a další.

39 Jeho členy byli Keith Collie, Thomas Riedel, Eva Jiřičná, Ivan Margolius a další.

40 Fakticky to bylo o něco dříve.

Obr. 7. Brno, Vila Tugendhat, hlavní obytný prostor ve večerním světle. Foto: Rudolf de Sandalo, 30. léta 20. století. Muzeum města Brna.

Obr. 8. Brno, Vila Tugendhat, pokoj Grety Tugendhatové, zahradní průčelí vily. Foto: Rudolf de Sandalo, 30. léta 20. století. Muzeum města Brna.

41 Jan Dvořák s Peterem Lizonem v letech 1993–1995 provedli výzkum dokumentace Miesova projektu a navrhli (1993–1995) plán restaurace interiéru hlavního obytného prostoru.

42 Vyrobené brněnským podnikem Amos ve spolupráci s italskou firmou Alivar, mimo jiné podle vzorů čtyř originálních kusů nábytku ze sbírek Moravské galerie, která je zakoupila od Jana Dvořáka. Viz: Peter Lizon, *Vila Tugendhat, světový mezník modernismu v Brně*, Brno 1996; Miroslav Ambroz, *Vila Tugendhat. Obnovený interiér*, *Architekt XI*, 1996, s. 40–41; Jan Dvořák, *Renesance vily Tugendhat*, 53. *bulletin Moravské galerie v Brně*, 1997, s. 129–133.

43 Bronzová kopie torza byla zhotovena Ústředím uměleckých řemesel v Blansku. Iveta Černá – Dagmar Černoušková – Jana Vránová (eds.), *Torso. Umělecké dílo ve vile Tugendhat / Das Kunstwerk in der Villa Tugendhat / A work of art in the Tugendhat House*, Brno 2013.

44 Peter Lizon, *Miesian Revival: First Barcelona, New Tugendhat Restored*, *Architecture*, November 1998.

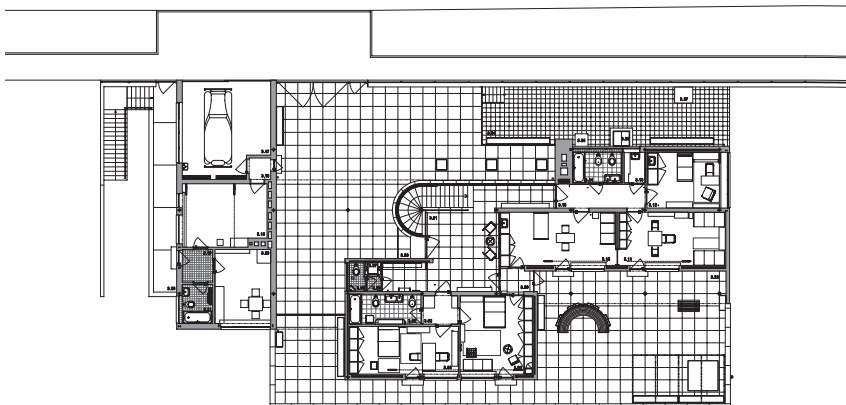
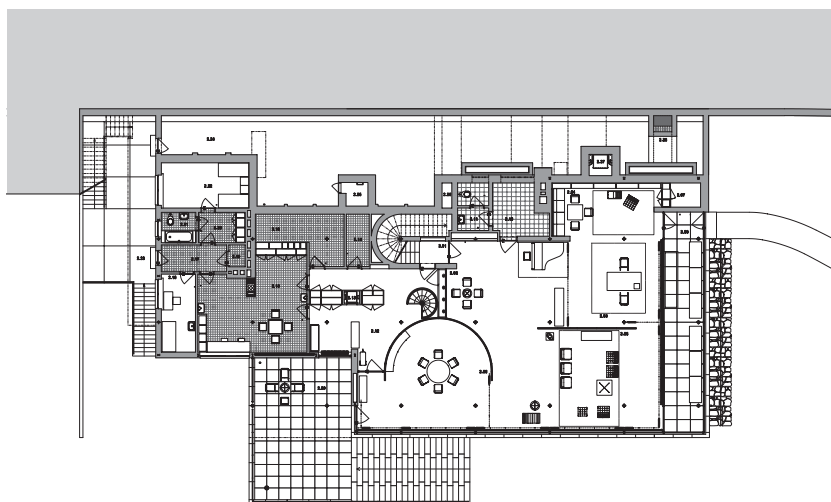
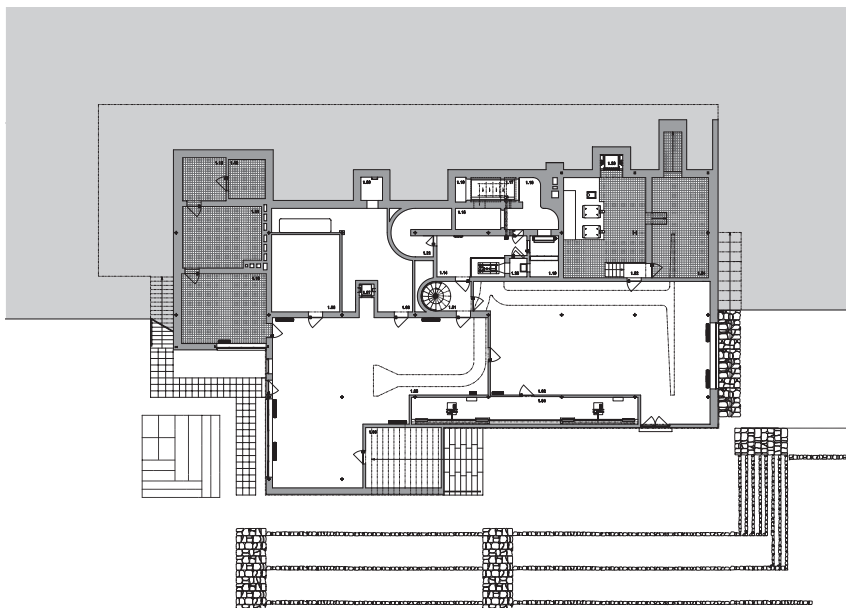
45 Wolf Tegethoff, *Tugendhat House* (Ludwig Mies van der Rohe), *Report on the Current State of Building*. Juni 1997 (nepublikováno).

46 Daniela Hammer-Tugendhat – Wolf Tegethoff (eds.), *Ludwig Mies van der Rohe. Das Haus Tugendhat* (kat. výst.), Wien – New York 1998.

47 S úmrtím Jana Dvořáka v roce 1998 se rozmělnily aktivity Fondu vily Tugendhat.

48 Zakládajícími členy byli Pavel Liška a Jitka Vitásková.

49 Referujícími byli mimo jiné Otakar Máčel a Wolf Tegethoff. Viz Pavel Liška – Jitka Vitásková (red.), *Vila Tugendhat – význam, rekonstrukce, budoucnost, Sborník k mezinárodnímu sympoziu v Domě umění města Brna*, Brno 2000.



Obr. 9. Brno, Vila Tugendhat, plán 1. nadzemního podlaží. Autoři: Ivan Wabla, Tereza Hátlová, Nina Ličková, 2016.

Obr. 10. Brno, Vila Tugendhat, plán 2. nadzemního podlaží. Autoři: Ivan Wabla, Tereza Hátlová, Nina Ličková, 2016.

Obr. 11. Brno, Vila Tugendhat, plán 3. nadzemního podlaží. Autoři: Ivan Wabla, Tereza Hátlová, Nina Ličková, 2016.

(SHP), zpracovaný pod vedením Karla Ksandra v roce 2001.⁵⁰ Tým odborníků shromáždil maximální množství poznatků o původní podobě domu a rehabilitoval nedobrou pověst rekonstrukce z let 80., když „její projekt zhodnotil vzhledem k tehdejší metodickým postupům jako vysoce profesionální“.⁵¹ Součástí SHP byla také doporučení pro obnovu vily z hlediska památkové péče nejen v podobě návrhů metodických přístupů k šetrné obnově původních povrchů, ale i vzhledem k budoucí roli objektu – instalované památce moderní architektury.

Záměru mělo dopomoci zapsání vily Tugendhat na Seznam světového dědictví UNESCO,⁵² které se opravdu 16. prosince 2001 podařilo uskutečnit, mimo jiné i díky míře autenticity památky, spatřované nejen v dochování původního tvaru stavby, ale i konstrukčního systému – ocelového nosného skeletu (ojedinělého pro rodinný dům pozdních 20. let) a řady architektonických prvků i části původního vybavení, včetně technických mechanismů (spouštění oken apod.).

V roce 2002 město Brno přistoupilo k vypsání obchodní soutěže na projektanta rekonstruk-

■ Poznámky

50 Za tímto účelem byla sestavena multiprofesní skupina historiků architektury, památkářů, archivářů, teoretiků architektury, zahradních architektů, uměleckých historiků a přírodovědců, a to i ze zahraničí, pod vedením autora této práce. Jedná se v převážné míře o skupinu lidí, kteří již dříve zpracovali stavebněhistorický průzkum Müllerovy vily v Praze. Kolektiv tvořili tito specialisté: Karel Ksandr (koordinace a vedení průzkumu – popis a rozbor vily), Helena Čížinská (mobiliář), Rudolf Šlesinger (laboratorní průzkum vybraných povrchových vrstev), Pavel Zahradník (průzkum archivních fondů ČR), Rostislav Švácha (teorie prostoru vily), Petr Urlich (zařazení do světového kontextu), Kamila Krejčířková-Tošková a Přemysl Krejčířík (rozbor zahrady a zeleně), Leslie van Duzer (materiál archivu Mies van der Rohe z USA) a Martin Micka (aktuální fotodokumentace). Viz Ksandr (pozn. 36), s. 49.

51 Dagmar Černoušková, Bílé domy nemusely být vždycky bílé. Výstava a mezinárodní konference o vile Tugendhat, *ERA 21 V*, 2005, č. 1, s. 50–51, cit. s. 51.

52 Přihlášku vypracoval tým odborníků z celé České republiky, z brněnské sekce to byl Zdeněk Kudělka za Muzeum města Brna a Iveta Černá za NPÚ, ÚOP v Brně.

ce. Jelikož bylo rozhodnutí učiněno v rozporu s doporučeními poradního sboru, několik jeho členů z řad historiků umění rezignovalo na svou funkci.⁵³ Proti podmínkám soutěže protestovala také Česká komora architektů. Následkem byla malá účast přihlášených projektů – pouze tři – a za této situace rozhodl zadavatel soutěže o jejím zrušení. Teprve v listopadu roku 2003 bylo zformulováno nové zadání soutěže,⁵⁴ do které se tentokrát přihlásilo devět projekčních týmů.⁵⁵ O vítězi rozhodla jedenáctičlenná komise⁵⁶ a první místo přikla Sdružení pro vilu Tugendhat,⁵⁷ jehož projekt si město později zakoupilo.⁵⁸

V letech 2003–2005 proběhly pod vedením Iva Hammera restaurátorské průzkumy.⁵⁹ Ten na základě svých zjištění konstatoval, že brněnskou vilu Tugendhat lze označit za nejautentičtější Miesovu stavbu v Evropě. Své závěry prezentoval 11. listopadu 2004 v Národním technickém muzeu v Praze na jednodenní konferenci nazvané *Bílé domy nemusely být vždy bílé, aneb výsledky dosavadních průzkumů vily Tugendhat v Brně*.⁶⁰ Spolu s ním vystoupila řada tuzemských i zahraničních specialistů, mimo jiné také Karel Ksandr, který referoval o nových poznatcích vzešlých z aktuálního SHP⁶¹ a připrav rekonstrukce stavby. Představen byl i záměr na vybudování studijního a dokumentačního centra, jež by se věnovalo nejen ikonické stavbě, ale obecněji i meziválečné architektuře města Brna. Založeno bylo o rok později za účelem shromažďování materiálů archivní i hmotné povahy, objevených (nejen) v rámci odborných průzkumů stavby i její následné realizace.⁶² Na přípravné práce historiků a restaurátorů navázali architekti a inženýři ze Sdružení pro vilu Tugendhat, když v letech 2005–2006 zpracovali první třístupňový projekt obnovy. Ten byl představen v rámci mezinárodního sympozia Materiality ve dnech 27.–29. dubna 2006 na brněnském výstavišti, zaměřeného na průzkumy a péči o zachování povrchových ploch staveb klasické moderny. Vila Tugendhat byl věnován samostatný přednáškový blok.⁶³ Výsledky stavebněhistorického průzkumu, restaurátorských průzkumů i projektu připravované obnovy byly následně spolu s rodinnými fotografiemi Fritze Tugendhata a současnými snímky Daniely Vokounové a Davida Židlického prezentovány v brněnském Domě umění na výstavě „TUGENDHATUGENDHATUGENDHAT“ (17. 5. – 6. 8. 2006).⁶⁴ Následovalo období hledání prostředků pro financování tak náročného stavebního a restaurátorského počínu; ty se nakonec podařilo získat z evropských fondů⁶⁵ a kofinancováním ze strany majitele památky, města Brna. Kompletní projekt památkové restaurace, připravený Sdružením pro vilu Tugendhat, byl představen odborné veřejnosti ve



12

■ Poznámky

53 Učinili tak Pavel Zatloukal a Rostislav Švácha: „představitel brněnského magistrátu si dostatečně neuvědomují jedinečnou hodnotu této světově významné památky a hodlají celou akci připravit nepřiměřeně rutinérským způsobem“. Vyjádření aktérů na žádost redakce časopisu *Architekt* bylo zveřejněno v článku: Rostislav Švácha – Pavel Zatloukal, Odstoupili z komise, Tugendhat s otazníky, *Architekt* IL, 2003, s. 72.

54 Prvotní záměr budoucího využití a památkové obnovy Tugendhatovy vily zpracovala PhDr. Lenka Kudělková z Muzea města Brna.

55 Tři z nich byly pro nesplnění podmínek záhy vyloučeny.

56 V ní zasedli např. také Alena Šrámková, Jiří T. Kotalík nebo Zdeněk Jiran – ten však nesouhlasil se způsobem hodnocení a na své místo v komisi rezignoval.

57 Členy Sdružení pro vilu Tugendhat byli: firma OMNIA, firma Archatt, firma Archteam, Ing. arch. Tomáš Rusín a Ing. arch. Ivan Wahla, konzultace přislíbil prof. Dr. Wolf Tegethoff, Zentralinstitut für Kunstgeschichte München. Více k celkovému složení zpracovatelského týmu: <http://www.omniaprojekt.cz/>, vyhledáno 11. 11. 2016.

58 Na druhém místě skončilo trio Jan Sapák (PAW), tedy Ludvík Grym a Jindřich Škrabal, třetí byl Petr Všečetka. Viz Jiří Hlinka, Zaslouží si Brno vilu Tugendhat?, *ERA* 21 V, 2005, č. 1, s. 52–53. Výsledky soutěže napadlo soudně hned několik neúspěšných uchazečů a spory trvaly několik dalších let, stejně jako hledání financí na nákladnou opravu objektu. Přípravné práce však pokračovaly dále.

59 Viz: Ivo Hammer, Zur materiellen Erhaltung des Hauses Tugendhat in Brünn und anderer Frühwerke Mies van der Rohes, in: Johannes Cramer – Dorothee Sack (eds.), *Mies van der Rohe. Frühe Bauten. Probleme der Erhaltung – Probleme der Bewertung*, Petersberg 2004, s. 14–25; Idem, The white cubes haven't been white. Conservators

Obr. 12. Brno, Vila Tugendhat, jídelní kout s restaurovanou původní makasarovou dýhou. Foto: David Židlický, 2012.

of the HAWK University of Applied Sciences and Arts in Hildesheim are investigating the facades of the Tugendhat House in Brno, in: *Biuletyn. Journal of Conservation-Restoration / Informacyjny Biuletyn Konserwatorow Dziel Sztuki* XV, 2005, s. 32–35; Ivo Hammer, Peter Szalay, EXEMPLÁRNÝ PRIESKUM. Reštaurátorská kampaň vo vile Tugendhat, in: *Architektúra & urbanizmus. Časopis pre teóriu architektúry a urbanizmu* XLIV, 2010, s. 150–161.

60 V den konference byla v NTM zahájena také výstava o vile Tugendhat, doplněná i originálními kusy nábytku či dalšího vybavení vily (12. 11. 2004 – 9. 1. 2005). Viz Dagmar Černoušková (pozn. 51).

61 Karel Ksandr a kolektiv, *Stavebně historický průzkum: Vila Grety a Fritze Tugendhatových*, Praha 2001, nepublikováno. Uloženo v SDC-VT.

62 „V rámci realizační fáze projektu byla provedena také kompletní dokumentace stavby, dle požadavku památkových orgánů. Obsahovala veškeré stavební profese a jejich koordinaci. Zahrnovala kartotéku všech podstatných prvků (přes 3 000 ks), včetně postupu ochrany a restaurování každého z nich.“ Viz Marek Tichý – Vítek Tichý – Ivan Wahla – Tomáš Rusín, Projekt obnovy a restaurace, in: Černá – Černoušková (pozn. 1), s. 162–177, zvl. s. 166.

63 Černá – Hammer (pozn. 34).

64 Výstavu připravil Dům umění města Brna, Nadační fond vily Tugendhat a Muzeum města Brna. Kurátorkou výstavy s malým cyklem přednášek byla Jitka Vitásková.

65 Jedná se o jeden z prvních takto náročných projektů realizovaných z evropských zdrojů.



13



14

Obr. 13. Brno, Vila Tugendhat, pokoj Hanny Tugendhatové. Foto: David Židlický, 2012.

Obr. 14. Brno, Vila Tugendhat, zahradní průčelí. Foto: David Židlický, 2012.

sněmovním sále nové radnice města Brna v rámci mezinárodní konference ve dnech 16.–18. června 2009.

Cíle památkové obnovy a restaurace stavby, které si definovali sami architekti, jsou „a) zachrana a významné prodloužení života památky jako dochovaného originálu; b) preparace a rekonstrukce původního stavu domu tak, jak jej navrhl Ludwig Mies van der Rohe a jak byl realizován v letech 1929–1930“.⁶⁶ Prostředkem tohoto záměru byla z odborného hlediska rehabilitace, tedy „jemné uvolnění památky směrem k její podstatě [t. j. materiálová a povrchová hodnota originálu, včetně nánosu vrstvy počátečního užívání (do druhé světové války)], konzervace podstaty a pietní doplnění chybějících součástí na základě detailního poznání původního provedení“.⁶⁷

Vlastní stavební práce, realizované firmou UNISTAV, a. s., na obnově historické stavby začaly s počátkem roku 2010. Velmi detailně je průběh památkové obnovy dokumentován přímo na webových stránkách vily Tugendhat,⁶⁸ které byly mimo jiné archivovány Národní knihovnou. Odborný dohled na provádění prací měl Národní památkový ústav (ústřední i územní odborné pracoviště) a exekutivu vykonával Odbor kultury a památkové péče Krajského úřadu Jihomoravského kraje. Zároveň byl 17. června 2009 ustanoven mezinárodní poradní sbor expertů THICOM jako poradní grémium Rady statutárního města Brna.⁶⁹ Řada dílčích kapitol

se otevřela teprve v průběhu památkové obnovy vily, kdy bylo nutno v některých případech nacházet soudobé metody, vedoucí ke kýženému výsledku, a to nejen technologické, ale i teoretické.⁷⁰ Důraz byl kladen na dochování původních materiálů⁷¹ i technického vybavení,⁷² tak aby byla zachována co největší míra autenticity památky. „Ochrana originální substance byla zcela podřízena způsobu doplnění objektu na bázi rekonstrukcí a replik tam, kde bylo známo původní provedení. Ve zbývajících případech se

■ Poznámky

⁶⁶ Tichý – Tichý – Wahla – Rusín (pozn. 62), s. 162.

⁶⁷ K tomuto rozhodnutí vedly architektky především tři hlavní úvahy:

1. Jedná se o autorské dílo slavného architekta Ludwiga Miese van der Rohe a jeho spolupracovníků, které je považováno za jednu z jeho nejdůležitějších předválečných prací, zapsanou na Seznamu kulturního dědictví UNESCO.
2. Díky stavebně historickým i restaurátorským průzkumům bylo zjištěno, že převážná část díla je dochována v autentické podobě (podrobněji níže), která je částečně překryta poválečnými úpravami.
3. Starší vrstvy přestavby byly smazány důkladnou rekonstrukcí v první polovině let osmdesátých, která ale byla projektována tak, aby zároveň nepoškodila v té době ještě dochované originální prvky stavby. Proto z historického hlediska jedinou ztracenou vrstvou bude právě ta z let 1981–1985. Ibidem, cit. s. 166.

⁶⁸ <http://www.tugendhat.eu/cz/prubeh-pamatkove-obnovy/brezen-2010.html>, vyhledáno 4. 9. 2016.

⁶⁹ Poradní sbor THICOM byl ustanoven 17. 6. 2009 prvním náměstkem primátora statutárního města Brna, panem MUDr. Danielem Rychnovským, a to na základě rozhodnutí Rady statutárního města Brna z 1. 12. 2009

R5/128, o zřízení poradního sboru expertů, 13. 1. 2010 došlo k jmenování jeho členů. Do poradního sboru THICOM byli jmenováni: Iveta Černá / Brno, vedoucí protokolu, Thomas Danzl / Dresden, Wessel de Jonge / Rotterdam, Alex Dill / Karlsruhe, Daniela Hammer-Tugendhat / Wien, čestná předsedkyně komise, Ivo Hammer / Wien, předseda komise, Petr Kroupa / Brno, Karel Ksandr / Praha, Helmut Reichwald / Stuttgart, Arthur Rüegg / Zürich, Vladimír Šlapeta / Brno, Miloš Solař / Praha, Josef Štůl / Praha, Ana Tostoes / Lisabon, Ruggero Tropeano / Zürich, Martin Zedníček / Brno, asistent předsedy: dr. Petr Dvořák. Více Ivo Hammer, Mezinárodní poradní sbor expertů pro restaurování THICOM, in: Černá – Černoušková (pozn. 1), s. 200–203.

⁷⁰ Miloš Solař např. vzpomíná na diskuse nad zachováním vrstvy laků z 80. let na původním nábytku či původní nátěry kovových rámu oken a dveří. Viz: Miloš Solař, Vila Tugendhat – Péče o památku UNESCO, in: Ibidem, s. 204–211, cit. s. 206.

⁷¹ Všechny kovové prvky, tedy ocelové nosníky, ale i např. vybavení kotelny, vzduchotechnika, topné registry, nádrže na dešťovou vodu, stínící prvky (markýzy a stahovací rolety) byly restaurovány a konzervovány původně užitými olejovými nátěry. Ke kovovým konstrukcím a technickým zařízením viz texty Milan Žáček, Kovy a Sklo, in: Ibidem, s. 222–233. Restaurátorské práce odhalily také původní omítku stavby (považovanou za nános let 80.), a to až na 80 % budovy. Její obnova spočívala v pečlivém očištění od druhotných vrstev a ošetření finálními vápennými nátěry (případně posílenými o tenkou vrstvu omítek). Podobný postup byl uplatněn také v případě vnitřních omítek, kde však zůstaly zachovány v původním stavu (a to včetně výsrávek z 80. let), následně byla provedena injektáž, v případě nesoudržných částí také aplikace tenké vrstvy omítky vybrošené do efektu stucco lustro.

Ve velmi dobrém stavu se dochovala původní travertinová podlaha ve vstupních prostorách druhého nadzemního



15

Obr. 15. Brno, Vila Tugendhat, uliční průčelí. Foto: David Židlický, 2012.

uplatnila náznaková instalace nebo architektonická retuš. Nic cenného v rámci této koncepce neustoupilo.⁷³ V rámci restaurace byla současně řešena otázka druhotných, dnes však již také historických vrstev. Diskutovalo se o každém jednotlivém detailu, a tak bylo odborníky rozhodnuto o zachování např. vedení vzduchotechniky (ze 40. let 20. století) v technickém podlaží vily, její výstup v podlaze v jídelním koutu hlavního podlaží byl však zaslepen. Rozměrově největší historický nános let 80. – dláždění horní terasy – je natolik materiálově kvalitní, že po ošetření bylo znovu položeno. Z provozního hlediska se v současnosti využívá dálkového rozvodu tepla v podobě parní sítě, instalované také během rekonstrukce v letech 1980–1985 (a v letošním roce vyměněné teplárnami v rámci modernizace za horkovodní síť).

Většina domu, především části dříve obývané rodinou stavebníků, byla navráćena do podoby známé z historických plánů, fotografií či osobních vzpomínek paní Greta Tugendhatové.⁷⁴ Originální vestavěné dřevěné prvky interiérů byly demontovány, ošetřeny v restaurátorských dílnách a vráceny na původní pozice.⁷⁵ Nečekaným a zásadním momentem byl objev podstatné části původních panelů s dýhou z makasarského eбенu.⁷⁶ Originální dýha byla z poškozených původních tabulí snáta a znovu použita na vnitřní stěnu panelů přičky jídelního koutu, zatímco vnější plášť byl doplněn dýhami novými. V případě chybějícího originálu byla zvolena náznaková instalace, např. v podobě obrazů v horním patře.⁷⁷ Ve věci volného mobiliáře bylo rozhodnuto,

vzhledem k torzálnímu stavu původních kusů a s ohledem na budoucí návštěvníkový provoz, o zhotovení kopií, a to „podle dochované výrobní dokumentace a podle archivních fotografií a také na základě studia některých dochovaných originálních kusů nábytku“.⁷⁸ Asi deset kusů původního nábytku se nacházelo v majetku rodiny a dva kusy pak v newyorské sbírce Muzea moderního umění. Čtyři předměty uložené ve sbírkách Moravské galerie, které rodina restituovala, byly v loňském roce zakoupeny městem, zakonzervovány a vráceny znovu do vily Tugendhat, pro niž byly určeny.⁷⁹ Provoz vily jako instalované památky moderní architektury, kterou projde denně až 120 návštěvníků, umožnil prezentaci originálního nábytku pouze v podobě stálé výstavní expozice, kde jsou tři kusy volného mobiliáře obrovské umělecké i historické hodnoty chráněny proti poškození klimatizovanými vitrinami.

Záměr zpřístupnit vilu veřejnosti s sebou nesl také praktické požadavky na vytvoření zázemí pro návštěvníky a prostor pro prezentaci historie vily včetně jejích stavebníků. Pro tyto účely se jevíly vhodnými zejména prostory méně re-

1. podlaží, kde je v celém rozsahu zachován původní obklad (včetně podlahy a stropu), který se stal předlohou pro výrobu i samotnou obkládku replik v dalších prostorách vily. Zařizovací předměty koupelen byly vyrobeny jako repliky dle původní fotografické dokumentace a dle dobových katalogů těchto výrobků československé firmy Ditmar Urbach ze Znojma. Identifikován byl i tmavý obklad v kotelně. Další podlahové povrchy – typu linoleum (na rozdíl od tzv. Sorelova cementu v podkladové vrstvě) – zachovány nebyly, díky archivu firmy Deutsche Linoleum Werke byla obnovena původní receptura. Viz: <http://www.tugendhat.eu/cz/vyzkum-a-publikace/podlahova-krytina-dlw.html>, vyhledáno 4. 9. 2016.

⁷² Jako plně funkční se dochovala také vzduchotechnika, a to především díky projekčnímu týmu SÚRPMO. Tomáš Flimel, Vybraná historická technická zařízení, in: Ibidem, s. 234–239.

⁷³ Tichý – Tichý – Wahla – Rusín (pozn. 62), s. 166.

⁷⁴ Viz pozn. 22.

⁷⁵ Vestavěné skříně v ložnicích Fritze a Greta, většina dveří 2. nadzemního podlaží, regály knihovny v hlavním obytném prostoru a některé vestavěné skříně v personálním traktu domu.

⁷⁶ K restaurování dřevěných prvků a k výrobě replik volného mobiliáře viz Libor Urbánek, Dřevěné prvky, in: Černá – Černoušková (pozn. 1), s. 240–245; Vladimír Ambroz, Nábytek, in: Ibidem, s. 246–253.

⁷⁷ Torzo sochaře Wilhelma Lehmbrucka bylo vráceno rodině, jež je následně vydražila roku 2007. Viz Černá – Černoušková – Vránová (pozn. 43).

⁷⁸ Volný mobiliář vyrobila firma Ambroz Amos Design. Viz: Miroslav Ambroz, Investigation and Production of Furniture for Villa Tugendhat 2009–2012, in: *DOCOMOMO LXVI*, 2012, s. 26–31.

⁷⁹ Na konzervaci přispělo finančním darem město Vídeň. Viz <http://www.tugendhat.eu/cz/aktualne/ikonicku-nybytek-ve-vile-tugendhat-353.html>, vyhledáno 4. 9. 2016.

■ Poznámky

podlaží a dlažba zimní zahrady, obě byly v průběhu stavebních prací pečlivě chráněny a poté zrestaurovány a zakonzervovány. Speciálně průzkumům a restaurování omítek se z titulu své profese věnoval zcela nadstandardně Ivo Hammer. K omítkám viz Ivo Hammer – Jiří Fiala – Michal Pech – Josefa Červinka, Omítky, in: Ibidem, s. 212–217. Vzácná onyxová přička byla po dobu rekonstrukce důsledně chráněna proti poškození. Unikátní je také zcela autentický stav dochování tzv. molové komory v technickém

prezentativního charakteru, tedy technické podlaží vily a personální trakt. Ani jejich historická hodnota však není podružná a je nutné pečlivě chránit i tyto části památky.⁸⁰ Proto bylo vybavení určené návštěvnickému provozu omezeno na minimum a koncipováno tak, aby esteticky ani stavebně nenarušilo charakter původních prostor. Nové intervence v provozním zázemí domu „jsou navrženy jako čitelné, vložené, kdykoli odstranitelné konstrukce s vysokou kvalitou designu i provedení“.⁸¹ Pokladna a zázemí pro průvodce jsou situovány do bytu správce, v jehož dříve obytné kuchyni se dnes nachází kancelář vedení vily, o podlaží níže v pokoji pokojských badatelna Studijního a dokumentačního centra vily Tugendhat,⁸² pokoj kuchařky slouží jako zázemí pro ostrahu a technika. Zázemí pro návštěvníky je (především) situováno do technického podlaží, v prostoru zehlíný bylo navrženo knihupectví, jehož součástí jsou obrazy k filmové projekci. Stálá expozice, věnovaná životu rodiny Tugendhatovy ve vile, je instalována na dlouhé subtilní stoly s vestavěnými dotykovými obrazovkami. Sociální zařízení pro návštěvníky vily je formou vestavěných boxů umístěno do bývalého skladu zeleniny. Nedílnou součástí památky je zahrada, navrácená v rámci rekonstrukce do stavu, který se má co nejvíce blížít její podobě ve 30. letech 20. století. Stejnou ideu prosazoval již na konci 60. let František Kalivoda se spolutorkou architektonické podoby zahrady Markétou Roderovou-Müllerovou.⁸³

Díky výše nastíněnému přístupu „bylo dosaženo symbiózy muzejního prostředí a zároveň živého, plně funkčního stavebního organismu“.⁸⁴ Po náročné obnově byla vila Tugendhat znovu otevřena veřejnosti jako instalovaná památka moderní architektury dne 29. února 2012.

Návštěvnícký režim ve vile i v zahradě je zcela podřízen významu světově proslulé památky, a to jak při běžných prohlídkách, tak i v doprovodném programu v podobě pořádání kulturních i vzdělávacích akcí.

Počet návštěvníků je omezen z důvodu ochrany památky UNESCO na 120 osob denně (kromě pondělí). V méně omezeném režimu (bez průvodce a za symbolické vstupné, avšak pouze v otvírací době) je přístupná zahrada společně s částí technického podlaží se stálou, popřípadě i krátkodobou výstavní expozicí.

Vila Tugendhat jako instituce roku 2012 spolupracovala s mezinárodní nadační asociací Iconic Houses Network. Ta si klade za cíl propagaci moderní architektury, podporu výzkumných iniciativ, spolupráci s univerzitním prostředím, ale zejména zvýšení povědomí o ikonických, dříve privátních domech, které zasáhly do dějinného

vývoje architektury a stavitelství. Důraz je kladen také na autenticitu a ochranu staveb prostřednictvím špičkových restaurátorských metod a jejich aplikaci, k nimž existuje celá řada přístupů, určených mírou zachování památky a především jejího následného využití. V asociaci se sdružuje více než 150 nejvýznamnějších staveb 20. století, původně rezidenčních domů, dnes prezentovaných jako house-museum. V tomto svém poslání není tedy brněnská instalovaná památka osamocena, a to ani v rámci Miesových realizací – Vila Tugendhat není ani jediným rodinným domem Miese van der Rohe, který je v současnosti přístupný veřejnosti. V 90. letech byly rekonstruovány vily Esters či Lange v Krefeldu a dále vily Lemke am Weissen-see v Berlíně, domy jsou však prázdné a jsou využívány pro galerijní účely. V nedávné době bylo i v České republice rekonstruováno a zpřístupněno veřejnosti hned několik vilových staveb: např. Trmalova vila v Praze, sloužící jako Kotěrovo výzkumné centrum zaměřené na památky moderní architektury. Galerijním účelům slouží také Bílkova vila v Praze. První zkušenosti s rekonstrukcí budoucí instalované památky moderní architektury získali odborní pracovníci při památkové obnově Müllerovy vily od Adolfa Loose v Praze. A následně je, jak již bylo zmíněno, zúročili také při opravách vily Tugendhat.⁸⁵ Obnovou prošla i brněnská vlastní vila architekta Dušana Sama Jurkoviče, která v interiéru kombinuje hned dva přístupy k rekonstrukci – původní stav objektu (především vnějších fasád a vstupní haly) a vznik nového galerijního prostředí. A to i na základě historického precedentu, neboť sám Jurkovič jednu místnost také využíval ke krátkodobým expozicím. Tzv. „Brněnské vilové kvarteto“ pak doplňuje nedávno opravená vila Stiassni, při níž bylo založeno Centrum obnovy památek moderní architektury, a v loňském roce veřejnosti zpřístupněná vila Löw-Beer, kdysi domov rodičů Greta Tugendhatové, která je využívána jako muzeum se stálou expozicí věnovanou osudům majitelů vily a textilnímu průmyslu.⁸⁶ Různé přístupy k obnově historických privátních interiérů v loňském roce vyzkoušela Plzeň, kde se nachází hned šest zcela či částečně zrekonstruovaných a veřejnosti přístupných bytů navržených Adolfem Loosem. Kromě bytu v Bendově ulici, rekonstruovaného do podoby malého kulturního salonu,⁸⁷ a Semlerově rezidenci, zamýšlené jako centrum moderní architektury, se nově zrekonstruované interiéry fungují v návštěvnickém prohlídkovém režimu na Klatovské třídě 12 a Brummelův dům potýká s problémem oživení instalovaných historických interiérů, působících jen jako exponáty. Krátkodobé řešení bylo nalezeno pro neobnovené byty Hirschových a Semlerových na Klatovské třídě 19, a to v podobě architek-

tonicko-uměleckých intervencí.⁸⁸ Dlouhodobé řešení se však stále hledá.

Toho docílila právě vila Tugendhat, která díky kompletnímu vybavení interiérů a obnově funkčnosti technických zařízení dává návštěvníkům „možnost autentického prožitku, protože nevidí mrtvý exponát, ale pohybují se v plně funkční historické stavbě“.⁸⁹

■ Poznámky

80 Na tomto řešení trvali především členové mezinárodního poradního sboru THICOM. Viz Solář (pozn. 70), s. 208.

81 Viz Tichý – Tichý – Wahla – Rusín (pozn. 62), s. 162–177.

82 Tyto prostory, částečně buď přístupné veřejnosti, nebo určené k pracovním jednáním, jsou zařízené nábytkem firmy USM Haller.

83 Písemné svědectví o jejich jednání, ale také dochované historické fotografie a nálezy původního lomového kamene v rámci stavebních prací byly podkladem pro vypracování stavebněhistorického průzkumu a následně i návrhu rekonstrukce zahrady Přemyslem a Kamilou Krejčířkovými. K obnově zahrady podrobněji viz text Krejčířík – Krejčířková (pozn. 3); šířeji k tématu: Pavel Šimek – Roman Zámečník, *Památková obnova vilových zahrad založených v meziválečném období*, Brno 2015.

84 Viz Tichý – Tichý – Wahla – Rusín (pozn. 62), s. 166. Metody restaurování a průběh památkové obnovy vily Tugendhat byly prezentovány (před dokončením vlastní realizace) v červnu 2011 na mezinárodní konferenci INTERNATIONAL EXPERIENCES AND THE CURRENT RESTORATION OF THE TUGENDHAT HOUSE IN BRNO v Brně, viz <http://www.tugendhat.eu/cz/aktualne/international-experiences-and-the-current-restoration-of-the-tugendhat-house-in-brno-157.html>, vyhledáno 4. 9. 2016, či na stránkách odborných časopisů, např.: Marek Tichý – Ivan Wahla – Tomáš Rusín et al., *Památková obnova vily Tugendhat v Brně*, ERA 21 XII, 2012, č. 2, s. 29–33.

85 Více k tématu např. Ksandr (pozn. 34).

86 Obecně k brněnským vilám např. Iveta Černá – Lucie Valdhansová (eds.), *Löw-Beer – Jurkovič – Stiassni – Tugendhat. Brněnské vilové kvarteto*, Brno 2015.

87 Viz např. Lucie Valdhansová, Byt Willyho a Gertrudy Krausových, <http://pam.plzne.cz/objekt/c2-1107-prestava-bytu-willyho-a-gertrudy-krausovych>, vyhledáno 15. 10. 2016.

88 Více k dějinám i obnově a využití Loosových interiérů v Plzni např. Lucie Valdhansová, Familien-Affären, Adolf Loos als Designstar des Pilsener Bürgertums, *Bauwelt*, 2015, č. 32–33, s. 20–25.

89 Viz Solář (pozn. 70), cit. s. 208. Šířeji k tématu specializované číslo 67. *bulletin Moravské galerie*, 2011; nebo Miloš Solář – Vladimír Šlapeta – Petr Vsetečka et al., *Památková obnova vilové architektury 20. a 30. let 20. století*, Brno 2015.